

Siklósi András**Bessenyei a színész-óriás**

Nem tudok elfogulatlanul írni erről a nagyszerű művészeiről, hiszen személyesen is módomban volt megismerni és szívembe zárni. Fiatalabb korában többször szavalta boldogult Édesapám verseit (önálló estek keretében is!), akivel kölcsönösen nagyra tartották egymást, s mondhatom, mindvégig bensőséges viszonyban álltak. Legelőször 3 évesen (1956-ban!) láttam őt, Szörényi Évával együtt, nagykanizsai otthonunkban. Később (már nagyobb gyermekként) főként Budapesten találkoztam vele apám társaságában, színházi előadások vagy egyéb fellépések kapcsán. (Utoljára 2003-ban, az Ünnepi Könyvhéten váltottam vele pár szót, ahol a róla írt könyvet dedikálta.) Mindig lenyűgözött tökéletes játéka, megnyerő egyénisége, feszültségeket oldó közvetlensége, eget-földet átható hangorgánuma. Egyedülálló jelenség volt a maga nemében, abszolút tekintély, ízig-vérig színész, a szó legnemesebb értelmében. Abban a korban, amikor olyan tehetségek uralták a színpadokat, mint Jávor Pál, Páger Antal, Pécsi Sándor, Mensáros László, Zenthe Ferenc, Sinkovits Imre, Latinovits Zoltán, Bitskei Tibor, Huszti Péter, Szabó Gyula stb., ő még közülük is toronymagasan kiemelkedett, s valószínűleg minden idők legnagyobb magyar „komédiása” volt (saját magát nevezte így!). (Utóbbit persze nem állíthatom bizonyosan, hiszen a letűnt századok kiválóságairól nem maradt fenn semmilyen kép- vagy hanganyag.) De világviszonylatban is az elsők közé sorolható, legföljebb Jean Gabin vagy Lawrence Olivier mérhető hozzá a 20. században. Külföldön sajnos alig ismerték, noha más nép fiaként minden dicsőséget learathatott volna. Ezt azonban csöppet sem bánta; ellenkezőleg: büszke volt származására, s haláláig nem feledte kötelességeit nemzetével szemben. Egy kivételes, hosszú pályafutás végén (közel 86 évet élt) megelégedéssel tölthette el a tudat, hogy maradandót alkotott, s a lehetőségekhez képest maximálisan kihasználta rendkívüli adottságait.

Bessenyei Ferenc 1919-ben született Hódmezővásárhelyen, egy (akkor még) poros alföldi mezővároskában. Itt járta iskoláit, itt tanulta meg szeretni szülőföldjét és embertársait. Szépen csengő énekhangja volt, ezért először operaénekesnek készült, majd mégis a színészi mesterség mellett döntött. 1940-től játszott a szegedi Városi Színházban, majd Miskolcon s a Budai Színházban, azután a fővárosi Nemzeti Színházban (több alkalommal), a Vígsházban, utána Egerben és Pécsen, később a Katona József Színházban, a Madách Színházban, a Fővárosi Operettszínházban s a Várszínházban, valamint tucatnyi szabadtéri színpadon is. A leghosszabb időt a Nemzetiben, ill. a Madáchban töltötte. A viszonylag sok helyszín is jelzi, hogy nem könnyű útján rengeteg gáncsokodó kiskirályal, torz szemléletű rendezővel, keményvonalas pártbasával kellett megbirkóznia. A buktatók, akadályok dacára is remek figurákat alakított, úgyszólván a magyar s a világirodalom legfontosabb szerepeit játszhatta el.

Többek közt élénk varázsolta Gül Baba, Peer Gynt, Bánk bán, Cyrano, Tartuffe, Szakhmári Zoltán (Úri muri), Kossuth Lajos, (Fáklyaláng), Othello, Ádám, ill. az Úr hangja (Az ember tragédiája), Dózsa György, Galilei, Falstaff (A windsori víg nők), Antonius (és Kleopátra),

Danton (halála), Görgy (Az áruló), Széchenyi, Hány János, Lear király, IV. Henrik, Higgins (My fair lady), Tevje (Hegedűs a háztetőn), Zorba és Dávid Ferenc (Vendégség) alakját, de számos nótáestet és önálló irodalmi műsort is tartott. Emlékezetes filmszerepei: Dúvad, Egy magyar nábob, A fekete város, Légy jó mindhalálig, Egri csillagok, Pacsirta, Aranyasszony stb. A TV-játékok közül kiemelkedők: Eklésia megkövetés, Iphigénia Auliszban, Beszterce ostroma, A helység kalapácsa, Különös házasság stb. S hogy teljes legyen a statisztika, munkásságát az alábbi kitüntetésekkel ismerték el: 2 db Kossuth-díj, Érdemes és Kiváló Művész, a Nemzeti Színház örökös tagja, a Halhatatlanok Társulatának örökös tagja, végül a Nemzet Színésze. Le kell szögezmem azonban, hogy a fenti imponáló listák csak művészetének felszínét tükrözik, ám annak tényleges mélységeiből vajmi keveset mutatnak meg.

Bessenyei felfogásáról, értékrendjéről, színpad iránti elkötelezettségéről jóval többet árulnak el a következő, ars poeticának is beillő gondolatai:

„Minden én vagyok, minden eljátszott szerep, sors én vagyok.”

„A színház az ember legmagasabb rendű igényei közé tartozik. A színház az emberi méltóságra nevel. Színházat csak örömmel lehet csinálni. Szeretni kell a közönséget!”

„Egy pillanatra sem követtem el szellemi árulást. A színpaddal szemben hűséges, tiszta maradtam.”

„Színházat csak akkor érdemes csinálni, csak akkor érdemes rá pénzt és energiát költeni, ha nem önmagát, hanem az emberek javát szolgálja. Ha egy színész egy néptanító erkölcsi szintjére felküzd magát, már nem élt hiába. A gonosz felmutatása még senkit nem riaszt el annak megtételétől; de a tiszta történet felkeltheti az emberben az önbecsülésnek, az emberi méltóságnak, az önbizalomnak azt az érzését, amelyre szüksége van neki és a társadalomnak is.”

Gyakran emlegette, hogy hatalmas kegyelemben volt része, mert egész életét örök érvényű klasszikusok közelében tölthette, akiktől sohasem szégyellt tanulni. Különösen büszke volt Németh László és Illyés Gyula barátságára, akiknek tartást, emberséget, tudatos szellemi ellenállást sugalló műhelyébe nem csak szerepein keresztül nyerhetett betekintést. Bessenyei pályája szerintem két részre osztható: az 1970-es évek elejéig tartott – ha nem is töretlenül (1956 után 6 évre eltöltötték) – a felívelő szakasz, majd utána kb. 2000-ig a leszálló ág (hanyatlásról semmiképpen sem beszélhetünk). Az utóbbit, bár elviselte, nem a saját hibája okozta, hanem irigyei és a politikai rezsim nyomása, valamint az általános értékválság. Noha a szennyos közélettől mindig távol tartotta magát, s közvetlenül sohasem politizált (1998-ban Torgyánék ugyan jelölték képviselőnek, de szerencsére nem jutott be), egyes szerepeinek mégis olyan aktualitása, nyílt áthallása volt, hogy a hatalom kopói rögtön szimatot fogtak, s kezdettől tisztán érezték, hányadán áll a művész úr a „létező szocializmussal”. Kicsinyes ellenségei sose bocsátották meg neki, hogy az '56-os forradalom kitörésekor elszavalta a Szózatot a Bem-szobornál, s a nemzet jogos szabadságharcát a leverése után sem tagadta meg. Egyik nyilatkozatában az alábbiakat mondta: *„Akármilyen jelzőkkel is illették később a forradalmat, gyönyörű volt! Gyönyörű! Olyan, mint mikor kinyitnak egy ablakot. Beáramlik a friss levegő, és mindenki fölsóhajt.”*

Kebelbarátjáv

al és kollégájával, Sinkovits Imrével együtt évekig teherautó-kísérőként dolgozott, ami hasonló „boldogságot” indukálhatott benne, mint amikor Michelangelo-t a Falanszterben széklábak faragására kényszerítették. A hosszú szilencium után, 1963-ban visszatérhetett a színpadra, ahol robusztus alkata, elementáris tehetsége, sugárzó energiája áttörte a sehonnai bitang törpék nyomorító korlátait, s felszabadult szárnyalása feledhetetlen élményeket nyújtott az arra fogékonyaknak.

Nem rajta múlt, hogy évtizedekkel később nem a csúcspontból vonulhatott vissza, hanem a baljós csillagállásnak, a körülmények végzetes összefonódásának köszönhető, hogy karrierje megroppant. Egyre kevesebb főszerepet osztottak rá, vagy olyan szörnyszülött „rendezői koncepcióknak” kellett volna megfelelnie, melyeket meghasonlás nélkül nem vállalhatott. (Legnagyobb bukása a felújított Othello címszerepe volt, ahol a gonosz Jágó jelentette a pozitív hőst!) Rendkívüli szakmai alázattal az epizód szerepeket is remekül megformálta, de ez a „takaréklángon égés” aligha elégítette ki ambícióit. A régi konzervatív, színész-centrikus rendezők sorra kiöregedtek vagy kikoptak a pályáról, s az őket föl váltó posztmodernkedő, kultúrbugris direktorok önkényes „kísérletezés” ürügyén tönkretették a drámák zömét, fütyülve a szerzők szándékára, s meghamisítva a darabok tartalmát, erkölcsiségét, ill. a szereplők karakterét. Szegény Bessenyei tűrt, amíg tűrhetett, azonban hiába váltogatta az egyes színházakat, kisvártatva mindenütt eluralkodott a destruktív szellem, majd a totális nihil. (Ma már odáig fajultak a dolgok, hogy valamirevaló régi vagy kortárs, pláne nemzeti irányultságú darabot műsorra sem tűznek; csupán a silány középszer tobzódik mindenütt, mondván, hogy „ki kell elégíteni a közönség igényét”. Mintha nem a színház nevelne, s formálná a közízlést, hanem az agy mosott, elhülyült emberroncok fölbőffenő „véleménye” lenne a mérvadó.) Mivel már sehol sem találta a helyét, Bessenyei 1981-ben (62 évesen!) nyugdíjba ment. Színházhoz többé nem, de egyes szerepekre még elszerződött, melyek egyre ritkábban követték egymást, egészen 2000-ig. Milyen hitványság, micsoda barbár romlottság fertőzi ott a légkört, ahol egy ekkora formátumú művész fölöslegessé válik?!

Talán a külvilág csábításai miatt, talán az elszenvedett kudarcok és mellőzések következtében, esetleg vérbő természetéből fakadóan Bessenyei magánélete meglehetősen zaklatott és csapongó volt. Házasságai romba dőltek, s futó kalandjai sem elégítették ki féktelen étvágyát. Egyetlen igaz szerelme a hivatása maradt, ehhez képest a barátok és a nők csak halvány árnyékot jelentettek. Végül mégis talált egy olyan feleséget (dr. Élthes Eszter), aki megértéssel, türelemmel, szeretettel bánt vele, s aki mellett lassacskán lehiggadt. Asszonya még könyvet is írt, ill. szerkesztett róla („*Férjem, a Komédiás*”), melyben megkapó őszinteséggel szól kapcsolatukról s párja emberi-művészi vonásairól. Miután a munkától nagyjából visszavonult Bessenyei, Lajosmizse környékén vásárolt egy csendes tanyát, ahol a város zajától elhúzódva éltek kedvteléseiknek, pl. az állattartásnak és a lovaglásnak. Immár nézőként újra „felfedezték” a színházat; hajlékukból gyakran tettek kirándulásokat Budapestre, vagy a vonzáskörzetükbe tartozó vidéki előadásokra. Utolsó éveiben még adott néhány interjút, s a rádiókba, tévékbe is meghívták egy-egy beszélgetésre, olykor filmjeit is ismét levetítették, ez azonban már csekély vigasz lehetett számára. Bár nyilvánosan soha nem panaszkodott, sőt elégedett, megbékélt ember benyomását keltette (abból viszont nem csinált titkot, hogy elege volt már, s jobb lenne „odaát”), azért valószínű, hogy sok keserűség és harag halmozódott föl benne. Otthonában hunyt el 2004. december 27-én, 86 évesen.

Valahol olvastam egyszer, hogy zseni (génusz) csak az a tudós, író, festő, zeneszerző stb. lehet, aki eredetileg alkot; tehát pl. egy színész (vagy operaénekes, karmester stb.) nem, mivel ő mások műveit dolgozza fel, jeleníti meg, mások utasításainak, elképzeléseinek megfelelően, azaz mozgásteret erősen behatárolt. Persze e véleménnyel is vitatkozhatunk, mégis hajlok arra, hogy elfogadjam; azon megszorítással, hogy az előadóművész a saját érzékenységet, tapasztalatait, képességeit felhasználva újrat teremti a szöveget (dallamot), vagyis mintegy „fogyaszthatóvá” teszi. A fenti értelemben Bessenyei Ferenc nem volt zseni, viszont azt bátran állíthatom róla, hogy mindazt elérte, ami műfajában elérhető, s a színészet Himalájájának legmagasabb csúcsait ostromolta. Akármilyen játszott, azt tökélyre vitte, a grandiózus hősköztől a legkisebb figuráig. Páratlan eszköztárát, széles hangskáláját, jellemábrázoló erejét, gesztuskinccsét, szenvedélyeit, humorát mozgósítva kiemelkedő sikereket aratott bármilyen darabban, bármelyik színpadon. Egyaránt kiemelkedő nyújtott a tragédiákban, a vígjátékokban, a zenés komédiákban, a szavalataiban s a nótaesteken. Roppanó népszerű volt mind a közönség, mind idősebb és fiatalabb pályatársai körében. Mindenkit segített, bátorított, tanított, soha nem használt alantas fegyvereket, nem akart senkit háttérbe szorítani vagy ellehetetleníteni. Bízott önmagában, de értékelte mások ügyességét, jó tulajdonságait, tehetségét is.

A színházat egyfajta profetikus igehirdetésnek, vallási és hazafias misszióknak is tartotta, ahol a legkiválóbb írók gondolatainak, érzéseinek tolmácsolásával az egész magyarságot lehet gerincességre, erkölcsösségre, a szépség és tisztaság megbecsülésére, a nemzet szeretetére s a szabadságért, függetlenségért vívandó küzdelemre nevelni, még a legocsmányabb bolsevizmus karmaiban is. Hitt abban, hogy céljait megvalósította, hogy szolgálata, áldozata nem volt hiábavaló, mert feleletet adott életünk nagy kérdéseire, s katartikus erővel fölmutatta egy jobb sorsra érdemes nemzet méltóságát.

Mostanában aligha születik hozzá fogható színész-egyéniség. De ha támadna is hasonló, vajon mire jutna egy ilyen reménytelen, gyalázatos korban, egy ennyire kultúra-ellenes, elanyagiasodott, lélektelen világban? Éppen ezért holtában is tiszteljük és szeressük Bessenyei Ferencet, aki pompázatos, illatos virágként nyílt a sivatag közepén, s talán ő volt a hön színjátszás legfényesebb csillaga.

HONLAP

Szerkesztői üzenet: Ennek a honlapnak az a célja, hogy Bessenyei Ferenc életéről és munkásságáról teljes, autentikus képet adjon. Mivel a feldolgozandó anyag óriási, a feltöltés éveken is el fog tartani, és olykor előfordul, hogy az egyszer már feltöltött adatok is kiegészítésre vagy helyesbítésre kerülnek. Ezért kérem a kedves Olvasók elnézését és türelmét.

<http://www.bessenyei.hu/>

Bessenyei a színész-óriás

2011. április 30. szombat, 06:36 - Módosítás: 2011. április 30. szombat, 06:48
